

AKP Döneminde Sendikal Alanın Yeniden Yapılanması ve Kutuplaşma: Hak-İş ve Ötekiler

İşıl ERDİNÇ*

Özet: Türkiye’de son 10 yıldır neoliberal politikaların hakim olduğu, işsizliğin ve güvencesiz çalışma koşullarının, sendikal hak ihlallerinin, tutuklama ve gözaltıların, toplumsal hareketlere ve toplumsal muhalefet aktörlerine yönelik baskı ve şiddetin arttığı bir dönem yaşanmakta. Gerek taşeron işçilerinin örgütlenme çalışmaları gerek sendikal oldukları için işten çıkartılan işçilerin eylemleri sendikaların yeni strateji arayışlarını daha da merkezi bir yere getirmektedir. AKP dönemi boyunca sendikalar kanunu, toplu sözleşme kanunu ve iş kanunu başta olmak üzere pek çok hukuksal değişikliğe gidilmiş, sendikasılaştırma ve taşeron yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda biz de çalışmamızda AKP döneminde sendikal alanın yeniden yapılandırılmaya çalışılmasını ve bu durumun sendikaların ulaşabildiği kaynaklar ile eylem ve örgütlenme stratejilerini nasıl etkilediğini anlamaya çalıştık. AKP’nin başta Hak-İş, Memur-Sen ve DİSK, KESK olmak üzere sendika konfederasyonları ile kurduğu ilişkiyi analiz ederek, nasıl farklı söylemler kullandığını ve sendikal alanda devletin gözünde uzlaşmacı sendikacılık modelini avantajlı duruma getirirken mücadeleci sendikacılığı marjinalize ederek ötekileştirme yoluna gittiğini inceledik. Birinci bölümümüzde Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nün “alan teorisi”nden kısaca bahsederek kavramsal çerçevemizi açıklayarak daha sonra AKP döneminde hem hukuksal düzlemde hem de söylemde nasıl bir sendikal alan inşası yapıldığını anlattık. İkinci bölümümüzde ise Hak-İş’teki sendikacılık anlayışı ve uygulamalarını, DİSK’in konumlanmalarını analiz ederek, Türk-İş’in stratejilerine de kısaca değindik. Bu sayede sendikal alan-siyasal alan ve devlet ilişkilerinin AKP dönemi boyunca ulusal, yerel ve bireysel düzeylerde nasıl kurulduğunu anlamaya çalıştık. Analizimizin temelini 2012 ve 2013 yıllarında İstanbul ve Ankara’da Hak-İş, DİSK ve Türk-İş bünyesinde gerçekleştirdiğimiz doksan derinlemesine görüşme ve gözlemler ile basın taramasından oluşan saha çalışmamız oluşturmuştur.

---

* Avrupa Sosyoloji ve Siyaset Bilimi Araştırma Merkezi, Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi.

The Reconstruction of the Trade Union Field under the AKP Rule and the Bipolarization Process: Hak-İş, Memur-Sen and the Others

Abstract: For the last ten years, Turkey has been passing through a process during which neoliberal policies have been ruling, unemployment and precariousness have been rising with trade union rights being violated and activists being arrested due to the violent oppression against social protest actors and social movements. The mobilizations of workers under sub-contractors or workers being fired because of their union affiliations make the quest of trade unions to produce new strategies more vital. During the AKP government, many legal changes have been realized including the labour code, the collective bargaining code and the trade unions' code and subcontracting and de-unionization have been expanded. In this context, throughout our research, we are going to analyse the reconstruction of the trade union field under the AKP government and the impact of this reconstruction process on the resources and the organization and mobilization strategies of trade unions. By an analysis of the relations between the AKP and different trade union confederations such as Hak-İş, Memur-Sen and DİSK, KESK, we examined how the government is privileging a trade unionism based on consensus and marginalizing a trade unionism based on conflict. In our first chapter, in order to make clear our theoretical framework, we explained shortly the "field theory" of French sociologist Pierre Bourdieu and then analysed the reconstruction of the trade unionism field by the legal system and by the political discourse. In the second chapter, we studied the trade unionism of Hak-İş, the stand of DİSK and the strategies of Türk-İş. Thus, we aimed to understand the construction of the relations between trade union field-political field and the State on national, local and individual levels during the AKP government period. Our paper is based on the fieldwork during which we have conducted ninety interviews and made observations in Hak-İş, DİSK and Türk-İş in Istanbul and Ankara and the press analysis that we have realized during 2012 and 2013.

Giriş

Türkiye'de son 10 yıldır neoliberal politikaların git gide hakim olduğu, işsizliğin ve güvencesiz çalışma koşullarının, sendikal hak ihlallerinin, tutuklama ve gözaltıların, toplumsal hareketlere ve toplumsal muhalefet aktörlerine yönelik baskı ve şiddetin arttığı bir dönem yaşanmakta. Emek mücadelesinin merkezi aktörlerinden biri olarak sendikalar da bu açıdan kritik bir yer tutmaktadır. Gerek taşeron işçilerinin

örgütlenme çalışmaları gerek sendikal oldukları için işten çıkartılan işçilerin eylemleri sendikaların yeni strateji arayışlarını daha da merkezi bir yere getirmektedir. AKP dönemi de sendika-siyaset-devlet ilişkileri açısından oldukça önemli görünmektedir. Sendikalar kanunu, toplu sözleşme kanunu ve iş kanunu başta olmak üzere pek çok hukuksal değişikliğe gidilmiş, sendikasızlaştırma ve taşeron yaygınlaşmıştır. Sendikaların toplumsal hareketlerdeki ve emek hareketindeki etkisi zayıflatılmaya ve sendikalar uzlaşmaya yönlendirilmeye başlanmıştır. AKP, çoğunlukla devletin kaynaklarını kullanarak ve hukuku araçsallaştırarak, sendikal alana dolaylı veya direkt müdahale etmektedir. Biz de çalışmamızda AKP döneminde sendikal alanın yeniden yapılandırılmaya çalışılmasını ve bu durumun sendikaların ulaşabildiği kaynaklar ile eylem ve örgütlenme stratejilerini nasıl etkilediğini anlamaya çalışacağız. Bu bağlamda AKP'nin başta Hak-İş, Memur-Sen ve DİSK ve KESK olmak üzere sendika konfederasyonları ile kurduğu ilişkiyi inceleyerek, nasıl farklı politikalar uyguladığını inceleyeceğiz. AKP hükümetinin nasıl farklı söylemler kullandığını ve sendikal alanda devletin gözünde belirli bir tip sendikacılık modelini avantajlı duruma getirirken başka bir sendikacılık modelini marjinalize ederek ötekileştirme yoluna gittiğini araştıracağız.

Çalışmamızda öncelikle sendikal alanın AKP döneminde nasıl yeniden yapılandırılmaya çalışıldığını, daha sonra da bu yeniden yapılandırılma sürecindeki çeşitli sendikal stratejileri Hak-İş ve diğer sendikalar örneğinde analiz edeceğiz. Öncelikle Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün "alan teorisi"nden kısaca bahsederek kavramsal çerçevemizi açıklayacak daha sonra AKP hükümeti döneminde hem hukuksal düzlemde hem de söylemde nasıl bir sendikal alan inşası yapıldığını anlatacağız. İkinci bölümümüzde ise Hak-İş'teki sendikacılık anlayışı ve uygulamalarını, DİSK'in konumlanmalarını ve Türk-İş'in stratejilerine kısaca değineceğiz. Bu sayede sendikal alan-siyasal alan ve devlet ilişkilerinin ulusal, yerel ve bireysel düzeylerde nasıl kurulduğunu çalışacağız. Analizimizde bize 2012 ve 2013 yıllarında İstanbul ve Ankara'da Hak-İş, DİSK ve Türk-İş bünyesinde yaptığımız saha çalışmamız ile 2002 yılı sonrasında yaptığımız basın taramamız temel oluşturacaktır. Saha çalışmamız boyunca doksan sendika yöneticisi ve uzmanıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, sendikalarda gözlemler yapılmıştır. Bunların 35'i Hak-İş Konfederasyonu ile Hizmet-İş, Öz Orman-İş, Çelik-İş, Öz Gıda-İş, Öz Büro-İş gibi bağlı sendikalardan, 5'i ise Memur-Sen'e bağlı sendikalardan oluşturmaktadır.

AKP Döneminde Sendikal Alanın Yeniden Yapılandırılması

Literatüre baktığımızda görülmektedir ki sendika-siyaset ilişkileri çoğunlukla bağımlılık-özerklik ekseninde incelenmiş, sendikaların siyasileşmesi konusu ve devletle ilişkileri sık sık tartışılmıştır. Bize ise çalışmamızda Fransız sosyolog Pierre

Bourdieu'nün alan teorisi temel teşkil edecektir. Araştırmamızın kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında Alparslan Işık'ın "Sendikacılık ve Siyaset" (2005), Aziz Çelik'in "Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık" (2010) kitapları ile Adnan Mahiroğulları'nın "Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri" ve "Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ile Günümüzdeki Düzeyi" (2012) başlıklı makaleleri yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda AKP'nin çeşitli sendikalarla kurduğu ilişkiyi devlet-sendika veya sendika-siyasi parti gibi ikili düzlemler üzerinden değil, sendikal alan, siyasal alan ve devlet ilişkisi üzerinden anlamaya çalışacağız. Öncelikle sendikal alanın ne olduğunu açıklayıp devletin bu alandaki konumundan bahsedecek daha sonra AKP'nin bu sendikal alanı hangi yollarla yeniden inşa etmekte olduğunu analiz edeceğiz.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Devlet ve siyasi partilerin sendikalarla ilişkileri Türkiye'de literatürde uzun yıllar tartışma konusu olmuş, bu ilişkiler farklı bakış açılarıyla analiz edilmiştir. Aziz Çelik vesayet ve siyaset arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu belirterek, vesayeti "bir başka gücün veya erkin denetimi ve yol göstericiliğinde yürütülen kısıtlı ve boyunduruk altındaki bir sendikacılık", siyaseti ise "bu kısıtlılık ve denetimlerin zayıflatılması ve/veya etkisizleştirilmesi, siyasallaşmış, kamusal karar alma ve yürütme süreçleri üzerinde etkili örgütlü ve özerk bir güç haline gelmiş bir sendikacılık" olarak tanımlamıştır (Çelik, 2010). Adnan Mahiroğulları ise sendikacılık modellerini bağımlılık, ara bağımlılık ve bağımsızlık ekseninde ele alarak, sendikacılığı doktriner/ideolojik ve ekonomik/pragmatik sendikacılık olarak ikiye ayırmıştır. Günümüzde doktriner sendikacılığın gerileyerek yerini ekonomik sendikacılığa bıraktığını iddia ederek sendikaların siyasi partilerle kurdukları ilişkilerin "ara bağımlı ilişki türü"nden "bağımsız ilişki"lere doğru geçmekte olduğunu öne sürmüştür. Ancak Mahiroğulları'na göre "Bu durum sendikaları siyasi faaliyet yapmaktan alıkoymamış, üyelerini örgütte tutabilme/ekonomik menfaatlerini koruyabilme adına daha yoğun bir siyasi faaliyet yapmaya itmiştir. Başka bir ifadeyle 2000'li yıllarda değişik tür ve yollarla yoğun sendikal eylem yapılmasını öngören "toplumsal hareket sendikacılığı" pek çok ülkenin sendikalar cephesinde yeni bir model olarak benimsenmiştir." (Mahiroğulları, 2012).

Biz ise araştırmamızda iki uçlu analizlerin yerine çok yönlü ve çok değişkenli analiz yöntemlerini kullanacağız. Araştırmamız boyunca gözlemlediğimize göre vesayet ve siyaset zıt kutuplar olmaktan ziyade iç içe geçmiş ve bağlantılı kavramlardır. "Siyaset" noktası sendikaları "vesayet" içine itebildiği gibi "vesayet" dönemleri de "siyaset"i dışlamayan ara dönemler içerebilmektedir. Ayrıca ekonomik/pragmatik sendikacılık da doktriner/ideolojik sendikacılık tanımının karşısı değil, kendi içinde bir ideoloji taşıyan bir sendikacılık modelidir. Bağımsız, ara-bağımlı ve bağımlı sendikacılık modelleri ise kısıtlı analiz imkanı sunan yöntemlerdir. Bu analizlere katkıda bulunmak açısından Bourdieu'nün alan teorisi faydalı olabilmektedir.

Bu bağlamda Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün alan teorisi (Bourdieu, 1984) sendikal alanın ve siyasal alanın ilişkilerini çok yönlü olarak analiz edebilmek açısından ışık tutabilecek potansiyele sahip görünmektedir. Bourdieu siyasal alan, ekonomik alan, kültürel alan, din alanı, sanat alanı, gazetecilik alanı, eğitim alanı gibi farklı alanlar tanımlamıştır. Her alanın içinde aralarında farklı yakınlık, dayanışma veya rekabet ilişkileri olan farklı aktörler bulunur. Aktörlerin hepsinin o alan içinde üretilen veya kazanılan, geliştirilen ve yeniden üretilen farklı sermayeleri vardır. Bu sermayeler çeşitli şartlar altında başka alanlarda da kullanılabilir hale getirilebilir ve başka türlü sermayelere çevrilebilir. Alan teorisini alanlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele almak alanlardaki aktörlerin özerkliğini, kendilerine özgü rekabet ve çıkar ilişkilerini anlayabilmek açısından faydalıdır. Buna göre her alanın kendi kuralları ve özellikleri olmakla beraber bütün alanların ortak özellikleri de mevcuttur. Herhangi bir alanın yeni özelliği başka bir alanın anlaşılmasına yarayan bir araç olabilir.

Devletin alanlara göre konumuna gelince Bourdieu devleti bir “güçler alanı” olarak tanımlamış ve sahip olduğu maddi ve sembolik kaynaklar aracılığıyla diğer alanları düzenleyecek durumda olduğunu söylemiştir. Bourdieu'ye göre “Devlet bu düzenlemeyi bazen finansal bazen hukuki müdahaleler yoluyla yapar. Devletin tahakkümü, hakim sınıfın direkt etkisinden çok alanın yapısal zorunlulukları ve sermayenin yeniden dağıtımını doğrultusunda hareket eden çeşitli hakim aktörler ağının eylemlerinin sonucudur” (Bourdieu,1994).

İşte sendikal alan da bu alanlardan biri olarak tanımlanabilmektedir. Alan teorisinin sendika-siyaset-devlet ilişkileri için anlamına gelirse sendikal alan ile siyasal alanın birbirleriyle yakın ilişkisi olan iki alan olduğunu söylemek mümkündür. Alanların sınırları vardır ve alanlar arasındaki ilişki bu sınırların geçirgenliği çerçevesinde incelenebilir. Alanlar toplumdan kopup kaybolmamak için fazla sert ve kapalı olmamalı, diğer alanlarla hiçbir ilişkileri olmayacak şekilde kendilerini kapatmamalıdır. Buna karşılık diğer alanlarla iç içe de geçmemeli, kendilerine özgü aktör, kaynak, kural, çıkar ve sermayelerini korumalıdır. Aksi takdirde fazla sıvı bir hal alarak başka bir alanla üst üste gelir veya onun tahakkümü ve kontrolü altına girerler. İki alanın da etkin bir şekilde işleyebilmeleri ve kendi mücadelelerini sürdürmeleri bu alanların ne birbirleriyle ilişkisiz, kapalı olması ne de birbirleriyle fazla ilişkili ve birbirlerine tamamen açık olmaları gerekir. İşte sendikal alan ile siyasal alan arasında kurulması gereken denge bu sebeple hayatidir. Bu bağlamda sendikalar siyasetten uzak kalmaz, siyasal partiler veya hareketler de sendikaların içine tamamen yerleşmezler.

Devletin bu alandaki rolü ise belirleyicidir. Hükümetler ekonomik ve hukuki yollarla bu alanı düzenleyen yasal mevzuatı değiştirme gücüne sahiptirler ve alanın içindeki aktörlerin konumlanmalarını ve yetkilerini bu yasal mevzuat ile dönüştürüp stratejilerini etkileyebilmektedirler. Oyunun kuralları olarak tarif edebileceğimiz bu yasal çerçeve sendikaların hareket alanını ve ileriye dönük eylem ve örgütlenme stratejilerinin belirlenmesine temel hazırlar. Bourdieu'ye göre alanda her aktör

oyunun kurallarını kabul eder ve alandaki kaynakların ve işleyişin önemine inanır. Bir yandan oyunun kurallarını kendi lehine dönüştürmeye çalışırken, diğer yandan temel bir ortak tabanda alandaki rakipleriyle alanı bir arada tutan belli başlı noktalar üzerinde anlaşır. Alandaki ve çevredeki diğer alanlardaki kaynakları elde etmeye çalışarak, bunların etrafında kendi çıkarı peşinde koşar, elindeki “sermaye”yi arttırmaya, daha kıymetli kılmaya ve diğer alanlarda da kullanılabilir hale getirmeye ve alanda hakim konuma gelmeye çalışır. Bu ilişkiler ve oyunun kuralları bağlamında sendikal alan ise içinde hem hakim olanlar hem de hükmedilenlerin bulunduğu bir alandır. Bu açıdan sendikal alanı belirleyen yasal mevzuatı dönüştürmekte olan AKP hükümeti bu alandaki aktörlerin de yerlerini değiştirmekte, bazılarını merkeze çekerken diğerlerini çeperlere itmektir. Konumlanmaları dönüşmekte olan aktörler de yeni stratejiler üretmeye çalışarak yeni kaynaklara yönelmekte veya siyasal alan başta olmak üzere başka alanlarla ilişki içine girmektedir. Dolayısıyla sendikal alan ile siyasal alan arasındaki ilişkileri ve devletin alanlar üzerindeki belirleyiciliğini ilişkilerin akışının ve işbirliği ağlarının çift taraflı ve çok fazla açığa sahip olduğunu göz önünde bulundurarak incelemek önemlidir.

Bu teorik çerçeve sunuşunun ardından AKP döneminde sendikal alanın inşası ve oyunun kurallarını belirleyen yasal mevzuat ve uygulamaların dönüşümünü araştırmak, daha sonra da sendikaların konumlanma ve stratejilerine geçmek faydalı olacaktır.

Sendikal Alanın Yeniden İnşası

Sendikal mevzuat açısından AKP döneminin 1980 sonrası mevzuatıyla temel anlayış açısından pek fazla farklılık içermediği ileri sürülmektedir. 2012 yılında kabul edilen 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu yasa 1983 yılından beri yürürlükte olan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile 1982 anayasasının yapısıyla uyumlu olarak sendikalara yönelik pek çok kısıtlama getirmiştir. Aziz Çelik’e göre yeni kanun sendikal haklar konusunda önceki yasada bir değişiklik yapmayan ayrımcı ve kısıtlayıcı bir yaklaşıma sahiptir (Çelik, 2012). Bir yandan sendikasızlaşma olgusu artarken diğer yandan belli başlı sendikaların ve konfederasyonların önü açılmaktadır. Dolayısıyla hem sendikasızlaşma hem de hükümete yakın sendikaya üye olmak yaygın hale gelmektedir.

Zeynep Çelik bu durumu “Yasada barajlar ve işkollarına ilişkin düzenleme ve geçici maddeler bugüne dek sınıf hareketi üzerindeki Türk-İş hakimiyetini kırarken, işveren örgütleri ve hükümetin bu alanda uzunca bir süredir beslediği yeni aktörü Hak-İş’in de önünü açıyor. Yasada son dakikada eklenen ‘2009’dan sonra kurulan sendikalar için ilk üç ay sıfır baraj’ maddesi dahil birçok madde yasa Hak-İş’in durumu gözeticilerle hazırlanmış izlenimi veriyor” şeklinde yorumlamaktadır (Çelik, 2012). Çelik’in ortaya koyduğu üzere yasa konfederasyonları Ekonomik

Sosyal Konsey üyeliğine zorlamakta, bu konseyi tanımayan konfederasyonlar ve sendikaları doğrudan %3 barajı ile cezalandırmaktadır (Çelik, 2012). Bu durumu hükümetin sendikaları bir araya gelerek işverenler ve hükümetle uzlaşmaya ve oturup anlaşmaya çalışmaya yöneltmekte olduğu şeklinde görebilmek mümkündür. Dolayısıyla istenilen çatışmacı olmayan bir sendikacılık modeli yaratılmaya çalışılmakta, çatışmacı sendikacılık modellerinin uygulanması sıkıntılı hale gelmektedir.

Ancak şunun da altını çizmek gerekir ki sendikalar hükümetle veya siyasi aktörlerle tamamen üst üste gelemeyiz. Sendikal alanda hayatta kalmanın temel şartlarından birisi de hem diğer alanlarla ilişki içinde bulup kaynak elde etmeye çalışmak hem de kendi alanındaki meşruiyetini yitirmemektir. Bu bağlamda Hak-İş'in yeni sendikalar yasası ile ilgili yaptığı açıklamada diğer sendika konfederasyonlarıyla ortak karşı çıktığı noktalar bulunmakta, taşeronla mücadele, işkolu barajının tamamen kaldırılması, 30 kişinin altında işçi çalıştıran iş yerlerindeki sendikal güvencenin ortadan kaldırılması Hak-İş'in de karşı çıktığı konular olarak gözükmektedir (hakis.org.tr, 2014). Dolayısıyla Hak-İş sendikal alandaki meşruiyetini korumak çerçevesinde yeni yasayı tamamen onaylamamakta, işçilerin sendikal güvencelerinin sağlanması konusundaki bazı noktalara karşı olduğunu açıklamaktadır. Yine de bu noktaların diğer sendika konfederasyonlarından daha az sayıda olması ve çeşitli alanlarda yasanın olumlu etkilerinin desteklenmesi (hakis.org.tr, 2014) sendika konfederasyonlarının bu konularda ortak eyleme geçmesinin önüne geçmekte, yasaya topyekun karşı çıkan sendikalar ile Hak-İş arasında bir ayrışmayı görünür kılmaktadır.

Yeni yasada işkollarıyla ilgili getirilen düzenlemeyle sayısı 28 olan işkolları 20'ye indirilmiştir. Bazı işkollarının birleştirilmesi sonucu oluşan bu durum birçok işkolunda barajının yükselmesine sebep olmuş, sendikaların mevcut üye sayılarının işkolu barajını geçmeye yetmemesi sonucunu doğurmuştur. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü'nün (DİSK-AR) 4 Ağustos 2013 tarihli 6356 sayılı "Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi" kanunu gereğince açıklanan, işkollarındaki işçi sayıları ve sendikaların üye sayılarına ilişkin 2013 Temmuz ayı istatistikleri üzerinden hazırladığı rapora göre, "pek çok işkolunda yetkili sendika kalmayacak. Bu 5 milyon 982 bin işçi için daha fiili toplu sözleşme yasağı anlamına geliyor. Bu toplamda kayıtlı işçilerin % 51'ini denk geliyor. [...] Mevcut yasa ve baraj sistemi ile birlikte, % 3 barajına geçildiğinde, 8 işkolunda toplu iş sözleşmesi imzalayabilen tek sendika kalabilecek. Pek çok işkolunda, işçiler tek sendikaya mahkum olabilecek. Böylece bu 8 işkolunda çalışan toplam 3.6 milyon işçi, yani sigortalı işçilerin yüzde 30'u, sendika seçme hakkını kullanamayabilecek. 8 işkolunda sendika tekeli yaşanacak. Sonuç olarak 10 milyon 882 bin işçinin yalnızca 1 milyon 913 bini çalıştıkları işkolu içinde toplu iş sözleşmesi yapabilen birden fazla sendika arasında seçim yapabilecek ve gerçek anlamda sendika seçme, örgütlenme ve toplu iş sözleşme hakkından yararlanabilecek konumda olacak. Sigortalı işçilerin yüzde 80'i ise bu haklardan yoksun olabilecek." (DİSK-AR, 2013). Bu bağlamda

görülmektedir ki 2012 yılında kabul edilen yeni kanun da 12 Eylül mevzuatının yapısını sürdürmekte, işçilerin sendikalaşması önündeki engelleri korumaktadır. Buna ek olarak ise belli sendikaları ve konfederasyonları daha avantajlı konuma getirmektedir. Bu noktada çalışma hayatı istatistiklerinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca 2013 yılının temmuz ayında yayınlanan istatistiklere göre 20 işkolunda toplam 11.628.856 işçi çalışmakta, toplam sendikalı işçi sayısı ise 1.032.166 işçi olarak gözükmektedir. Bu da yüzde 8,88 oranına denk düşmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Temmuz 2013). Ocak istatistiklerine göre ise Türkiye’de 10.881.618 işçinin 1.001.671’i, yani yüzde 9,2’si sendikalıdır. Bu sayının konfederasyonlara göre dağılımına baktığımızda ise görülmektedir ki DİSK’in üye sayısı 100 bin civarında seyrederken Hak-İş’in sayısı 166 bin civarında ve Türk-İş’in üye sayısı 702 bin civarındadır. 2011 yılında ise Türk-İş Konfederasyonuna bağlı Türkiye’de faaliyet yürüten sendikaların toplam üye sayısı 656.297, Hak-İş’e bağlı sendikaların üye sayısı 140.456, DİSK’e bağlı sendikaların üye sayısı 87.912’ydi (sendika.org, 2013). İşkollarındaki duruma göre ise 44 sendika yüzde 1’lik işkolu barajını geçerken bu sendikaların 30’u Türk-İş, 8’i Hak-İş’e, 4’ü DİSK’e bağlı sendikalar olurken bağımsız sendikalardan da 2’si yüzde 1’lik barajı geçmiştir (sendika.org, 2013). Kamu çalışanları sendikalarına yönelik istatistikleri ise incelediğimizde konfederasyonlar arasındaki farkı daha net görebilmekteyiz. 2013 kamu çalışanları sendikalaşma istatistiklerine göre 2 milyon 135 bin kamu görevlisin 1 milyon 468 bini sendikalıdır. Sendikalaşma oranı yüzde 69’a ulaşmış, bir önceki yıl 1 milyon 375 bin olan kamu görevlisi sayısı yaklaşık 100 bin civarında artmıştır (Çelik, 2013). Memur-Sen 708 bin üye ile en çok üyeye sahip konfederasyon, Kamu-Sen 445 bin üye ile ikinci, KESK ise 237 bin üye ile üçüncü konfederasyon durumundadır. Sendikalı kamu çalışanı sayısının bu dönemde yüzde 132 artarak 633 binden 1 milyon 468 bine ulaştığı görülmektedir. KESK’in üye sayısı yüzde 10 oranında gerilerken, Kamu-Sen’in üye artışı ise yüzde 35 olmuş, Memur-Sen’in ise 2002’de 42 bin olan üye sayısı 2013’te yüzde 1586 oranında bir artışla 708 bine ulaşmıştır.

11 hizmet kolunun 10’unda Memur-Sen’e bağlı sendikaların çoğunluk sendikası olduğu görülmekte, KESK kültür sanat hizmet kolunda çoğunluğu sağlarken, 445 bin üyeli Kamu-Sen hiçbir hizmet kolunda çoğunluğa sahip olamamaktadır. 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu’na göre toplu sözleşmelerde kamu görevlilerini ilgili hizmet kolunda en çok üyeye sahip sendikalar ile en çok üyeye sahip ilk üç konfederasyon temsil etmektedir (Çelik, 2013). Çelik’in belirttiği üzere bu durumda sendikalı memurların yüzde 48’ini temsil eden Memur-Sen toplu sözleşme heyetinde yüzde 80 oranında temsil edilecek, bu durum ciddi bir eşitsizlik anlamına gelecektir (Çelik, 2013). Sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanununun yanı sıra AKP hükümeti döneminde bir müdahale aracı olarak kullanılmaya başlanmış diğer bir faktör ise ceza hukuku olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000’li yılların ikinci yarısından bu yana tutuklu

sendikacıların sayısı gittikçe artmakta, örneğin 12.09.2013 tarihi itibarıyla tutuklu KESK üyesi sendikacı sayısı 54 olarak görünmektedir (KESK, 2013).

Bu bağlamda hem neoliberal ekonomi politikalarıyla hem de hukuksal yollarla oyunun kurallarını değiştirmekte olan AKP, bir yandan sendikasızlaştırma ve güvencesiz çalışma modelleri ile taşeronu yaygınlaştırmaktayken, diğer yandan da kendi sendikacılık anlayışını oluşturmakta ve bu modelin içindeki Memur-Sen gibi sendikalara çeşitli avantajlar sunarken diğer sendikaları örgütlenme konusunda zor bir durum içine düşürmektedir. Sendikal stratejilerin AKP'leşmiş bir devletin müdahalesiyle gelişimi bu noktada incelenmesi gereken bir olgudur. Biz de ikinci bölümümüzde esasen Hak-İş üzerinde odaklanmak üzere sendikal alandaki aktörlerin stratejilerinin bireysel, yerel, ulusal ve uluslararası düzlemlerde nasıl dönüştüğünü açıklayacağız. Hukuk yoluyla dönüştürülmekte olan paradigmanın söyleme ve eylemlere nasıl yansıdığını analiz etmeye çalışacak, Hak-İş'teki sendikacılık modelini, farklılıklarını ve alandaki karşılıklı konumlanmaları inceleyeceğiz.

Sendikal Alanda Yeniden Konumlanmalar

Hak-İş Konfederasyonu gerek siyasal İslam'la ilgili gerek İslami ekonomi ile ilgili pek çok çalışmada analiz edilmiştir. Ancak biz Hak-İş'in sendikal stratejilerini yalnızca bu çalışmalar çerçevesinde değil, diğer sendikalarla ilişkilenmeleri açısından ve geçirmekte olduğu dönüşümü de göz önünde bulundurarak inceleyeceğiz. Bu süreçte sendikal alan ile diğer alanlardaki geçiş ve akışkanlığın nasıl ve neden arttığını anlamaya çalışacağız. Bu bağlamda öncelikle Hak-İş'te vücut bulan sendikacılık anlayışını bireysel düzeyde de söyleme ve eylemlere nasıl yansıdığını analiz edecek, daha sonra bu durum karşısında diğer konfederasyonların edindiği stratejileri analiz edeceğiz. DISK, Türk-İş ve Hak-İş'te çalışmakta olan sendika uzmanları ile yöneticileriyle yaptığımız derinlemesine görüşmeler bu bölümde bize rehberlik edecektir¹.

Marjinal Sendikacılığa karşı Makbul Sendikacılık

Michel Foucault iktidar kavramını anlamaya çalışırken güç ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır (Foucault, 1982). İktidar kavramının anlaşılabilmesi için yalnızca iktidar sahiplerinin yönetme ve kontrol stratejilerinin incelenmesinin yetersiz olacağını belirtmiştir. Bu açıdan AKP hükümetinin iktidarı kullanma biçimlerini anlamaya çalışırken yalnızca sendikal alanı hukuk ve çeşitli politikalar yoluyla yeniden yapılandırmasını araştırmak yeterli değildir. İktidarın farklı yüzlerini ve yeniden yapılandığı alandaki aktörlerin konumlanmalarına yansımaları görebilmeyi sağlayamaz. Dolayısıyla AKP hükümeti dönemindeki sendikal alanın yeniden yapılandırılmasının etkilerini anlayabilmek amacıyla bu alanın içindeki

¹ Görüşmelerimizin anonim kalabilmesi açısından bu çalışmamızda isim verilmeyecektir.

aktörlerin stratejilerini, bunların dönüşümünü ve diğer alanlarla eklemlenmelerini açıklayacağız. Hükümetin “favori” bir sendikacılık modelini nasıl kullanıma sokmaya çalıştığını araştırarak sendikasızlaşma sürecine eşlik eden bu şartlı sendikalaşma uygulamasını analiz edeceğiz. DİSK, Türk-İş ve Hak-İş’te vücut bulan farklı sendikacılık modellerini ve bunların diğer aktörlerle ilişkilerini incelemek bu açıdan önem taşımaktadır.

Burada altını çizmek gerekir ki marjinalleştirme ve suçlulaştırma stratejisi devlet politikaları açısından yeni değildir. Bu durum Tuzla’da meydana gelen iş kazaları ve işçi ölümlerinin protesto edilmesini takip eden 2007-2008 yıllarında ve sonrasında da gözlemlenmiştir. İşçi ölümlerini protesto eden Limter-İş sendikası başa olmak üzere sendikacı ve işçilere yönelik “uluslararası komplo” ve “içimizdeki düşman” söylemi kullanılmıştır. Nevra Akdemir ve Aslı Odman’ın belirttiği üzere “Tuzla’daki iş kazalarının üst üste gelmesinden ve durmamasından çok, basın ve kamuoyunun ilgisinin durmamasından rahatsız olan Sanayi Bakanı Zafer Çağlayan, bu ilginin açıkça “Türk gemi inşa sanayisinin son başarılarını baltalamaya çalışan dış mihrakların işi” olabileceğini ifade ederken, bu mirastan besleniyor. Bu süreci kamuoyunun gündemine taşıma ve orada tutma konusunda en önde duran kurum olan Limter-İş’in “bölücülük, teröristlik, Alman ajanlığı” şeklinde yaftalanabilmesinin de kapısını aralayan ve bazı işveren temsilcileri ve Dok-Gemi-İş Sendikası tarafından da sahip çıkılan bir söylem oldu. “Milli istikrar ve milli kalkınmamızı baltalamak isteyenler” ancak “içimizdeki düşmanlar” olabilirdi (Akdemir ve Odman, 2008). Tuzla’da bu şekilde oraya çıkan marjinalleştirme süreci sendikal alanın tamamına yayılmakta, sektörel düzeyi, yerel düzeyi ve sendikal düzeyi aşarak konfederasyon düzeyine ve bütün sendikalara doğru genişlemektedir. AKP hükümeti sürecinde bu marjinalleştirmenin nasıl istisna değil kural haline geldiğini, hükümetin “favori” bir sendikacılık modelinin olduğunu ve sendikal alanın işleyişini nasıl etkilediğini anlayabilmek için konfederasyonlar arasındaki kutuplaşmayı analiz etmek bu sebeple önemlidir.

Yüksel Işık, Hak-İş’in İslam’la ilişkisini kuruluş sürecini ve onu takip eden dönemi inceleyerek şöyle açıklamaktadır: “Hak-İş diğer İslam ülkelerindeki sendikalardan özde olmasa da biçimsel anlamda farklılık göstermektedir. Bu farklılığın iki yönü bulunmaktadır. Birincisi henüz İslami düzen kurulmamış bir ülkede, toplumun gündemini belirleyen çatışma ortamının içinde doğmuş ve bu çatışmalara ilişkin bitkinliği örgütlemek istemiştir. Bu nedenle emek ile sermaye arasında olması gerektiğini düşündüğü işbirliğine dikkat çekmekten hiç vazgeçmemiştir. İslami rejimin henüz kurulmadığı bir toplumda ortaya çıktığı ve esas dikkatini işbirliğine çektiği için başlangıçta işçiler arasında rağbet görmemiş, bunun üzerine esas niyetinden hiç vazgeçmemek üzere, DİSK’in faaliyetlerinin askıya alınmasını da fırsat bilerek, çokça eleştirdiği Türk-İş ve DİSK gibi grev ve direnişlere başvurmuştur. Hak-İş’in grev ve direnişlere başvurmuş olması İslam’ın bu tarz eylemleri günah bulmasını yadsımak anlamına gelmez. [...] Hasan El Turabi de İslam adına birazcık “kirlenmekten” zarar gelmeyeceği inancındadır” (Işık,

1996). Işık “İşte Hak-İş’in hem içinde hem dışında ama anlayış düzeyinde açık bir dille hiçbir zaman reddetmediği İslamcı sendikal yaklaşım, böyle bir çizginin üzerine oturmuş bulunmaktadır. Zaman zaman diğer işçi konfederasyonlarıyla işbirliğine giden, demokrasi platformlarında görev alan Hak-İş İslam ülkeleri sendikal örgütlenmeleriyle bağlantısını hiç koparmamış, sık sık uluslararası çapta örgütlenmiş bir İslam sendikaları birliği için çaba sarf etmiştir” diye ekleyerek Hak-İş’in o dönemdeki dönüşümünün yine İslami öğelerle temellendirme yoluna gitmiştir (Işık, 1996).

Ancak Hak-İş’in 2000’li yıllardaki dönüşümünü anlayabilmek için İslami öğelerden yola çıkmak yeterli görünmemektedir. Bu bağlamda Hak-İş’i anlayabilmek için yıllar içindeki gelişimini izleyebilmek önemlidir. Neoliberalizm, Avrupa Birliği’ne giriş süreci ve küreselleşmeye entegre olan aktörlerin söylemleri de buna paralel olarak dönüşmüştür. Nitekim amblemini değiştiren Hak-İş İslami söylemlere vurgu yapmaktan çoğunlukla kaçınmakta “sivil toplum sendikacılığı” modelini ortaya koymaktadır. İslam ülkeleriyle bağlarını koparmamakla birlikte uluslararası sendikal örgütlenmeler ve Avrupa sendikalarıyla yakın ilişkiler içine girmektedir. Hak-İş’te ve bağlı sendikalarda çalışan uzmanların Avrupa Sendikalar Konfederasyonu başta olmak üzere Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu ve bu konfederasyonların kadın komitesi, gençlik komitesi gibi komitelerinde başkan yardımcılığı, temsilcilik hatta başkanlık pozisyonlarında olduğu görülmektedir. Hak-İş’in sendikal alan içindeki konumlanması, söylem ve eylem stratejilerini oluşturması ve diğer alanlardaki aktörlerle ilişkilenebilmesindeki dönüşüm 1980 sonrasında, özellikle 2000’lerde, geçirdiği bu dönüşümle ilgilidir.

Hak-İş’li sendikacıların profilinin incelenmesi bu dönüşümün personel düzeyindeki yansımalarını anlamamıza yardımcı olabilir. Saha araştırmamız boyunca gözlemlenmiştir ki Hak-İş Konfederasyonu ve bağlı sendikalarda çalışan sendika uzmanları ile yönetici kadroların büyük bir çoğunluğu sağ, merkez-sağ partilerin sempatisizdir ve bu yönde oy kullanmaktadır. Yöneticilerin bir kısmı gençliklerinden bu yana Milli Görüş geleneğinden gelmekte veya AKP’nin kuruluş sürecinde yer almış bulunmaktadır. Bu açıdan Hak-İş ile AKP arasında organik bağlara sahip pek çok sendika yöneticisine rastlanmıştır. Ancak bu sayının Hak-İş’te yeni işe alınan sendika uzmanlarında daha az olduğu gözlemlenmiştir. Sendika uzmanları çalışmakta olduğu bölümlerle ilgili eğitim almış, çoğunlukla yurtdışında yüksek lisansını tamamlamışlardır. Milli Görüş geleneğinden ziyade merkez, merkez-sağ, muhafazakâr, milliyetçi gelenekten gelmekte olan genç uzmanlar sendikada çalışmaya başlamıştır (Katılımcı gözlem ve sendika çalışan anketi, Ankara, 2012-2013). Bu durumu Hak-İş’teki “sivil toplum sendikacılığı” söyleminden ileri gelen günümüz neoliberal örgütlenme biçimlerine eklenme süreci olarak yorumlamak mümkündür.

Sosyal diyaloga, uzlaşmaya, iş barışına yapılan vurgu önemini korumaktayken diğer yandan “endüstriyel demokrasi”, “küreselleşme”, “vizyon”, “yeni dünya düzeni”, “bilimsel, teknik sendikacılık” gibi kavramlar Hak-İş bünyesinde dolaşıma

girmiş, Avrupa Birliği projeleriyle ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. 2000’li yıllarda neoliberal iktisat politikalarının ve küreselleşmenin etkisiyle “yeni” kavramlara vurgu yapılması Hak-İş’in geçirmekte olduğu dönüşümle paralellikler taşımaktadır. Bundan başka bir fark ise Hak-İş’teki sendikacılığın temellerinde yatmakta olan emek-sermaye çatışmasından ziyade işçi-işveren kardeşliği olmasıdır. “Sınıf diye bir şey yoktur. İşçi ile işveren kardeşdir. Hepimiz aynı gemideyiz. İşveren olmasa işyeri olmazdı, işyeri olmasa sendika olmazdı. O yüzden sendikalar işverenle düşman olmamalıdır.” (Görüşme, Sendika yöneticisi, Erkek, 40, Ankara, 25.07.2013) sözleri bunu göstermektedir.

İşe alım süreçleri söz konusu olduğunda siyasal aidiyetlerin Türkiye’de sendikal alana yatırım yapabilmek için önemli bir kaynak olduğu gözlemlenmiştir. DİSK ve bağlı sendikalarında işe alım süreçleri siyasi aidiyet ve birinci derecede yakın ağlar yoluyla olmaktadır. Zaman zaman ikinci dereceden tanıdıklar ve tavsiyeler üzerinden de işe alımların gerçekleşmekte olduğu görülmektedir. Hak-İş’te belirleyici olan ise yöneticiler kadrosunda birincil ağlar, sendika uzmanları kadrosunda ise ikincil ağlardır. Bu bağlamda sendikacılığın “profesyonelleşmesi” sendikaların siyasallaşmasının karşısına geçmiş, Hak-İş “ideolojik sendikacılık” şeklinde tarif ettiği sendikacılık modelinden farklı bir sendikacılık modeliyle sendikal alandaki rekabette meşruiyetini artırma yoluna gitmiştir. “Sivil toplum sendikacılığı”nın bir başka sonucu da Hak-İş’teki uzman pozisyonlarının birbirlerinden farklı olmasıdır. Buna göre Hak-İş Konfederasyonunda ve çeşitli sendikalarında diğer sendika konfederasyonlarından farklı olarak kadın komitesi, gençlik komitesi, Avrupa Birliği projeleri sorumlusu, mesleki eğitim sertifikalarından sorumlu uzman gibi uzmanlaşmış ve ayrılmış bölümler mevcuttur.

Hak-İş çatışmacı sendikacılık modelinden ziyade uzlaşma ve anlaşma hedefli bir sendikacılık anlayışı benimsemiştir. Bu noktada Hak-İş’te ve bağlı sendikalarda çalışan yöneticilere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik’in 1 Mayıs kutlamalarına neden çağrıldığını sordüğümüzda “Sendikalar sivil toplum kuruluşlarıdır. Kendi üyelerinin çıkarlarını gözetken bir sendikanın hükümetle iyi ilişkiler kurması kadar doğal ne olabilir? Hükümetle savaşmaktansa oturup sözünü dinletip kazanç elde edebileceği durumda olmalıdır. 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günüdür. Çalışma Bakanı da bizimle birlikteyse bir şeyleri doğru yapıyoruz demektir” (Görüşme, Sendika yöneticisi, Erkek, 40, 02.08.2013) denilerek işçi-işveren barışında hükümetin önemi de vurgulanmaktadır.

Saha çalışmamız boyunca gözlemlenmiştir ki sendikal alandaki konumlanmalar ve ilişkiler gündemdeki olaylara verilen tepkiler etrafında dönüşüm geçirmekte, hem siyasi, toplumsal meselelerde hem de ekonomik meselelerde sendika konfederasyonları ayrılmaktadır. AKP’nin Türkiye ve dünya gündemindeki çeşitli konulara yönelik tepki ve söylemleri ile Memur-sen, Hak-İş ve buralarda çalışan sendika uzman ve yöneticilerin söylem ve tepkileri arasında paralellik bulunmaktadır. Dolayısıyla görülmektedir ki 2000’li yıllarda Hak-İş’in dönüşümü ve yerleştiği konum AKP hükümeti eliyle avantajlı konuma getirilmek yoluyla değil,

Hak-İş'in kendisini AKP ile paralel söylem ve eylem repertuarları çerçevesi içine yerleştirmesi yoluyla gerçekleşmektedir. Bu açıdan maddi avantajlardan öte, ideolojik bir yakınlık söz konusudur.

Bu süreçte hükümetin sendikal alana direkt bir müdahalesi mevcuttur. Bu müdahale sonucunda da sendikal alan içindeki ve alanlar arasındaki stratejiler dolaylı olarak dönüşmektedir. Hem sendikal alan içindeki aktörlerin hem de diğer alanlardaki aktörlerin nasıl yeniden konumlandığını incelemek AKP hükümetinin sendikal alanı yeniden yapılandırma sürecinde öteki sendikaların nasıl tepkiler verdiğini ve aktörlerin birbirlerinden nasıl etkilendiğini anlayabilmek açısından faydalıdır. Nitekim makbul ve tercih edilen sendikacılığın inşası sürecinde bu kavramın karşısına koyulan “marjinal” sendikacılık söylemi özellikle DİSK ve KESK gibi sendika konfederasyonlarını etkilemekte, Türk-İş'in de eskiden sahip olduğu devlet açısından merkezi konumunu elinde tutmasını sıkıntıya düşürmektedir.

Alan İçi İlişkilerin Kutuplaşması ve Sendikal Stratejiler

“DİSK sendikacılığı sokaklara indiriyor. Artık öyle vurdulu kırdılı sendikacılık kalmadı. Yakayım yıkayım sonra istediğim olsun diyemezsiniz. Onlar sokağa ve eylemlere hapsederek sendikacılık yapıyorlar. Gelecekle ilgili, örneğin yoksullukla ilgili politikalar yapmıyorlar.” (Görüşme, Sendika uzmanı, Erkek, 45, Ankara, 25.07.2013) sözleriyle Hak-İş'in sendikacılık modeliyle DİSK'teki sendikacılığın karşılaştırmasını bir sendika uzmanı eylem repertuarları üzerinden tarif etmekte. Bu bağlamda AKP'nin belirli bir sendikacılık anlayışını öne çıkarırken diğerlerini marjinalize etme sürecinde bütün sendikalar yeniden konumlanmakta ve yeni stratejiler üretmeye yönelmektedir.

1990'lı yılların sendikal alanıyla 2000'li yılların sendikal alanı arasındaki en belirgin farklardan birisi 1990'lı yılların demokrasi veya emek platformlarına 2000'li yıllarda hiç rastlanılmadığı veya çok kısıtlı rastlandığıdır. Türk-İş, DİSK ve Hak-İş'ten oluşan platformlar yerini Türk-İş, Hak-İş, Memur-Sen ile DİSK, KESK ve Sendikal Güç Birliği Platformu arasındaki işbirliklerine, ortak basın açıklamaları ve 1 Mayıs kutlamalarına bırakmıştır. Bu açıdan sendikal alanda devletin müdahalesi sonucunda ve aktörlerin yeniden konumlanmaları doğrultusunda kaynaklara ulaşmak ve alanda hakim hale gelebilmek için izledikleri stratejiler çeşitlenmektedir. Bu yeniden yapılanma süreci sendikal alanda kutuplaşmaya yol açmıştır.

Bu kutuplaşma ve marjinalize edilme sürecinde de sendikal alan ile diğer alanlar arasındaki sınırlar sınıvlaşmakta, örneğin siyasal alan ile sendikal alan arasındaki geçişler yoğunlaşmaktadır. Partiler ve sendikalar yakınlaşmakta, kaynakları elde etme mücadelesinde çeşitli ortaklıklar kurmaktadır. Bunun en çarpıcı örneğini Memur-Sen'e bağlı sendikanın yöneticilerinden birinin sözleri ile örneklemek mümkündür: “Sonuçta bu parti Türkiye'nin yarısının oyunu almış durumda. Asıl ben 0,001 oy alan küçük partilere yakın olduğumun haberleri çıkarsa alınırım. Yoksa Türkiye'nin oylarının yarısını almış bir partiye yakın olarak

anılmaktan gurur duyarım” (Görüşme, Sendika yöneticisi, Erkek, 55, 02.08.2013). Sendikal alandaki kutuplaşmayı gösteren diğer bir örnek ise sendika yönetici ve uzmanlarına yönelttiğimiz “Başka bir konfederasyonda veya bağlı bir sendikada çalışır mıydınız?” sorusuna aldığımız cevaplar. Buna göre dört Türk-İş ve bir Hak-İş’li sendika uzmanının dışında kalan sendikacılar tarafından “Hayır, kesinlikle” cevabı alınmıştır. Bu bakımdan yalnızca siyasi aidiyetler değil sendikacılık modeline de bir bağlılık söz konusu olmakta DİSK’te de Hak-İş’te de sendikal anlayışa daha fazla bağlanılmakta ve “öteki” sendikacılık modeli karşı bir kimlik olarak ortaya koyulmaktadır.

Türk-İş’e geldiğimizde ise Zeynep Çelik Türk-İş’in konumlanmasını konusundaki değerlendirmesi ilginçtir: “Hak-İş’e verilen açık desteğin Türk-İş saflarında yeni bir yarılma yaratmış olması da bu tespiti güçlendiriyor. Bugüne dek sendikal hareketin egemenler lehine manipülasyonunda etkin bir biçimde kullanılan Türk-İş’in yerini yeni dönemde Hak-İş’in alması planlanırken, bu durum karşısında net bir tutum alamayan Türk İş’in yetki kaybı ve beraberinde sendikal alanda hegemonya kaybı yaşamasına yol açacak yasaya karşı muhalefet etmekle AKP’yi karşısına almak arasında bir tercih yapmakta zorlandığı görülüyor” (Çelik, 2012). Türk-İş’in içindeki ayrışmalar konusunda saha çalışmamız sırasında Türk-İş’in yönetim kadrosu düzeyince çeşitli çatışmalar ve anlaşmazlıklar olduğu gözlemlenmiştir. Ağustos 2013’te Türk-İş genel başkanı Mustafa Kumlu istifa etmiş ve yerine Ergün Atalay başkan seçilmiştir (ntvmsnbc.com, 2013).

Sendikaların stratejilerini araştırmak amacıyla sorduğumuz sorulara verilen cevaplar sırasında Gezi olayları örneği AKP’nin ve Hak-İş’in söylem düzeyinde nasıl paralellikler gösterdiğini açığa çıkaran bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Bu açıdan Gezi direnişiyle ilgili DİSK, Türk-İş ve Hak-İş’teki yönetici ve uzmanlara sözü bırakmak faydalı olacaktır. Recep Tayyip Erdoğan’ın Gezi direnişiyle ilgili “marjinaler”, “aşırı gruplar”, “provokatörler” söylemleri (sabah.com.tr, 2013) ile belirli grupları dışlarken “çevresel duyarlılıkla eyleme gelen ilk baştaki vatandaşlar” şeklinde “makbul eylemci” modeli tanımlaması Hak-İş’e de yansımıştır. Konfederasyonda çalışan uzman ve yöneticilere Gezi olayları ile ilgili sorduğumuz sorulara hükümetin resmi söylemine yakın cevaplar vermişlerdir. Sendika uzmanlarından birisi “Polisin baskın yapmasını gece hiçbirimiz onaylamadık. Orantısız güç rahatsız etti bizi de ama sonradan bir toplumsal hareket yaparak bir Mısır’da son dönemde olan seçilmişlere karşı organize hareket oldu. Başörtülü arkadaşlara karşı tacizlere şahit oldum. Tencere, tava çalanlar tarafından tacize maruz kaldım, arabamın üstüne yazı yazanlar oldu. TGB, tencere, tava eylemi farklı boyuta geldi” (Görüşme, Sendika uzmanı, Kadın, 25.07.2013) diye anlatırken bir diğeri de “Gezi’ye katılmadım, hükümetten memnunum. Ama derinden takip ettim. Halk tepkisini gösterdi ama aşırı oldu bence. Başka gruplar girdi, komünistler, rejim karşıtı olan insanlar çıktı ortaya. Polisin yanındayım tabii ki, bazı yerlerde abartıldı ama kolluk kuvveti olarak görevi var” diye eklemekte (Görüşme, Sendika uzmanı, Erkek, 25.07.2013). Bunun bir başka örneği de Erdoğan’ın DİSK genel sekreteri

Arzu Çerkezoğlu'nu "aşırı sendikacı" şeklinde tanımlamasını takiben Hak-İş'te DİSK ile ilgili "marjinal" veya "ideolojik" sendikacılar söyleminin yeniden üretilmesidir. Tayyip Erdoğan ve sendikacılar arasındaki bu söylem paralelliği sendikal alan ile siyasal alanın sınırlarının devletin müdahalesi ve etkisiyle belirsizleşmeye başladığını göstermektedir.

Sendikal alanın parçalı halinin bir diğer örneği ise "karşı-eylemlilikler"dir. Örneğin, Mısır'daki gelişmeler sendikal alana da yansımış, Hak-İş 5 Temmuz 2013'te Ankara'da Mısır Büyükelçiliği önünde büyük bir "Mısır Halkının İradesine Saygı ve Darbelere Hayır" mitingi düzenlemiş, "Direnen Mısır" ve "Ne muhtıra ne darbe millî irade" gibi karşı sloganlar ve karşı semboller edinme yoluna gidilmiştir (aa.com.tr, 2013). Dolayısıyla sendikal alandaki eylemler birbirleriyle rekabet eder bir hal almış, her sendikal örgütlenme destekleyeceği bir hareket veya mesele seçmiştir. Bu eğilim 17 Aralık 2013 günü AKP hükümetinden dört bakanın oğullarının tutuklanmasıyla başlayan yolsuzluk skandallarının ortaya çıktığı, idare, yargı ve ekonomiyi etkileyen olaylar sonucunda da gözlemlenmiştir. Hak-İş Konfederasyonu 23 Aralık 2013 günü "Uluslararası operasyona karşı toplumu uyanık ve sağduyulu olmaya çağırıyoruz" başlıklı bir basın açıklaması yayınlamış, "Yolsuzluk ve rüşvet operasyonları kapsamında, uluslararası operasyonla Türkiye'nin istikrarını bozarak, güçsüz bir Türkiye yaratmak istenmektedir. Toplumun bütün kesimlerini uyanık ve sağduyulu olmaya davet ediyoruz" değerlendirmesinde bulunmuştur (hakis.org.tr, 2013). Aynı zamanda 17 Ocak 2014 tarihinde TESK Genel Merkezinde TOBB, TESK, Memur-Sen, Türk-İş ve TZOB ile bir araya gelerek, "Türkiye hepimizin" çağrısında "Ülkemiz güçlü devlet geleneğiyle bu zorlukları da aşacak kudrete sahiptir. Hepimiz bu ülke için çalışıyoruz, bu ülke için üretiyoruz." vurgusu yapmıştır (hakis.org.tr, 2014). Bu paralellik ve ittifak biçimleri DİSK'e de yansımakta, öteki sendikalar da kendi güçlerini korumak ve arttırmak amacıyla farklı işbirlikleri içine girme yoluna gitmektedirler. Bu noktada DİSK hem Gezi sürecinde aktif rol oynamaya çalışmış, hem de Gezi eylemlerini takip eden süreçteki eylemlerinde "#Direnişçi" başta olmak üzere Gezi hareketinin slogan, söylem ve eylem repertuarlarını kullanmaya başlamıştır. Bunun yanında DİSK'e bağlı sendikalar yerel düzeylerde de çeşitli siyasal hareketlerle iç içe geçmekte, Gezi eylemleri gibi sendikal alanı direkt olarak ilgilendirmeyen eylemlere destek vermekte ve katılmaya yönelmektedirler. Bunun yanında AKP hükümetindeki yolsuzluk haberleriyle ilgili de yolsuzlukları protesto ederek KESK, TMMOB ve TTB ile birlikte 11 Ocak 2014'te Ankara'da "Bozuk düzende sağlam çark olmaz, bu pisliği halk temizler" mitingi düzenlemiştir (disk.org.tr, 2014).

Siyasal alan ile sendikal alan arasındaki ilişkilerin seçim mekanizmaları üzerinde de etkisi olabilmektedir. Sendika yöneticisi ve uzmanlarının oy verme eğilimleri üzerindeki araştırmamız bu duruma örnek teşkil edebilir. Nitekim bir sendika yöneticisi "Sendikalar kanunu ile ilgili yaptıkları her şeyi desteklemiyorum. İşçilerin durumu kötüleşti, taşeron yayıldı. Ama AKP'ye oy veriyorum, hayat tarzı

ve muhafazakarlığı benim için daha belirleyici” (Görüşme, Sendika yöneticisi, Erkek, 44, 18.09.2012) sözleriyle siyasi tercihinin sosyal veya sendikal haklar etrafında değil hayat tarzı çerçevesinde oluştuğunu belirtmektedir.

Bu bağlamda görülmektedir ki AKP ile söylem ve eylem repertuarları ölçeğinde paralellikler gösteren Memur-Sen ve Hak-İş devletle uzlaşma ve hak arama mekanizmalarında önemli bir konuma yerleşmekte, bu ideolojik eksen ile örtüşmeyen sendikalar ise kutuplaşmanın artmasıyla farklı stratejilere yönelmekte ve başka ittifak alanları aramaktadırlar. Farklı konfederasyonlar arasında oluşan bu kutuplaşma sendikal alanda parçalanmayı ve kopmayı getirmektedir. Sendikal alanın bütünlüğünün ön koşulun sendikaların birbirlerini sendikal bir örgütlenme olarak kabul etmesi olduğu göz önünde bulundurulursa, konfederasyonların birbirlerinin “sendikacılık” yaptığına dair görüşlerinin sarsılması sendikal alanın devamlılığı için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sendikaların özerkliğinin zarar görmesi ve sendikal alanın sınırlanmasının sendikaların kendilerine özgü kaynak ve mücadele alanlarının varlığını riske atmaktadır. Dolayısıyla hükümet müdahalesi son tahlilde sendikal alandaki bütün aktörleri etkilemekte, avantajlı veya avantajsız bütün sendikalar yerel ve bireysel düzeylerde yeni stratejiler aramaya yönelmektedir. Bu açıdan Hak-İş’i analiz ederken, yalnızca iktidar bloğu ve AKP hükümeti ile ilişkilerini değil, sendikal alanda kutuplaşmayı ve yeni kaynak elde etme yolundaki eylem ve ittifak stratejileri arayışlarını da görebilmek önemlidir.

Sonuç

Sonuç olarak görülmektedir ki AKP sendikal alanı ekonomi politikaları ve hukuk yollarıyla yeniden yapılandırırken, söylem düzeyinde de ideal bir sendikacılık modeli inşa edilmektedir. Bir yandan neoliberal politikalar çerçevesinde uygulanan politikalarla güvencesizlik, esneklik, taşeron, sendikal hak ihlalleri ve sosyal hakların kısıtlanması hızlanmakta, çocuk işçilik, iş kazaları ve işçi ölümleri artmaktadır. Diğer yandan, hem insan hakları hem Avrupa Birliği sürecinde sendikal ve sosyal hakların tamamen kaldırılması hükümet açısından mümkün olmadığından dolayı sendikacılık tamamen yok edilmemekte, dolayısıyla tercih edilen bir sendikacılık modeli öne çıkarılmakta, sendikal haklar sınırlı bir çerçevede “verilmekte”, kolektif hak arama mekanizmaları, grev ve eylem marjinalize edilmektedir. Memur-Sen ve Hak-İş’te somut olarak görülebilen bu sendikacılık modeli AKP’nin ideolojik yapısıyla paralellikler göstermekte, sendikaların iş işleyişinden, sendikal alandaki aktörlerle ilişkilerine kadar sendikaların stratejilerini etkilemektedir. Sendikal alan, siyasal alan ve devlet arasındaki ilişkiler 2000’li yıllarda iç içe geçmektedir. Sendikal konfederasyonlar tutuklanmalar, güvencesizlik ve sendikasıylaştırma konularında sıkıntılı bir duruma düşmektedir. Sendikal alanın rekabet eden ve farklı çıkar sahibi olan aktörlerden oluşması olağandır. Ancak bu farklılıkların keskinleşmesi, belli sendikalar kaynaklara daha rahat ulaşırken diğerlerinin kaynaklardan mahrum kalması, sendikal alan ile diğer alanlarla sınırların görünmez hale gelmesi sendikal

stratejiler ve hak alma mekanizmalarının etkisizleştirilmesine yol açmaktadır. Sosyal ve sendikal haklar ile ekonomi politikalarından ziyade yalnızca siyasi eğilim, çıkar, yakınlık ve söylemler üzerine kurulu sendikacılık modelleri bu açıdan kutuplaşmayı arttırmakta ve sendikal hareket açısından olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Bu açıdan sendikal alandaki yeniden yapılanmayı ve bunun sendikaların eylem ve söylemleri üzerindeki etkisini analiz etmek önemlidir. Devletten ve AKP hükümetinden bağımsız, özerk politikalar ve kendi kaynaklarını üretebilen sendikal aktörlerin nasıl stratejilerle eyleme geçebileceği ve işçi sınıfı mücadelesinde işlevsel olabileceği bu yönetsel araçlarla anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Akdemir, Nevra, Odman, Aslı (2008), “Tuzla'da örülen ve üstü örtülen sınıfsallıklar”, *Toplum ve Bilim*, 113, s.49-89.
- “Ankara'da Mısır halkının iradesine saygı eylemi” (05.07.2013), <http://www.aa.com.tr/tr/rss/200755--misir-halkinin-iradesine-saygi-eylemi>, 03.02.2014.
- Bourdieu, P. (1994), *Raisons Pratiques*, Paris: Seuil.
- Bourdieu, P. (1984), *Questions de Sociologie*, Paris: Minuit,
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2013), *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2013 Ocak Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ*, Ocak.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2013), *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2013 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ*, Temmuz.
- Çelik, A. (2010), *Vesayetten Siyasete Türkiye’de Sendikacılık*, İstanbul: İletişim.
- Çelik, A. (2012), “Sendikal Ayrımcılık Ve Yasaklar Manzumesi”, *Birgün Gazetesi*, 26.10.
- Çelik, Z. (2012), “Sendikal Mücadelede Yeni Bir Sayfa: Sendikalar ve Toplu İş Sözleşme Yasası”, <http://www.sendika.org/2012/10/sendikal-mucadelede-yeni-bir-sayfa-sendikalar-ve-toplu-is-sozlesme-yasasi-zeynep-celik/>, 21.10.
- Çelik, A. (2013), “Sendikal “Destan” Yazıyorlar”, URL: <http://www.sendika.org/2013/07/sendikal-destan-yaziyorlar-aziz-celik-birgun/>, 12.07.
- DİSK (12.01.2014), “Gazetelerde 11 Ocak Mitingi”, <http://www.disk.org.tr/2014/01/gazetelerde-11-ocak-mitingi/>, 03.02.2014.
- DİSK Araştırma Enstitüsü (2013), *Sendikalar ve Yetki Sorunu Raporu*, İstanbul, 04.08.
- Göztepe, Ö. (ed.) (2012), *Güvencesizleştirme. Süreç, Yanlış, Olanak*, İstanbul: Nota Bene.
- Foucault, M. (1982), “The Subject and Power”, *Critical Inquiry*, Vol. 8, No. 4 (Summer), s. 777-795.
- Hak-İş (17.01.2014), “STK'lardan Türkiye Hepimizin Çağrısı”, http://www.hakis.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=658:stklardan-tuerkye-hepmzn-carisi&catid=11:haber&Itemid=10, 03.02.2014.
- Hak-İş (23.12.2013), “Uluslararası Operasyona Karşı Toplumunu Uyanık Ve Sağduyulu Olmaya Çağırıyoruz”, http://www.hakis.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=639:hak--uluslararasi-operasyona-kari-toplumunu-uyanik-ve-saduyulu-olmaya-cairiyoruz&catid=9:basn-acklamas&Itemid=21, 03.02.2014.
- Hak-İş (2014), “Yeni Sendikalar Ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası Hakkında Bir Değerlendirme”, <http://www.hakis.org.tr/yenisendikalaryasasihakkindadegerlendirmeler.pdf>, 03.02.2014.

Işık, Y. (1996), *Siyasal İslam ve Sendikalar*, Ankara: Öteki.

Işıklı, A. (2005), *Sendikacılık ve Siyaset*, İstanbul: İmge.

KESK (2013), *Güncel Tutuklu Listesi*, URL: <http://www.kesk.org.tr/>, 24.09.

Koç, Y. (2010), *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2010'a*, Ankara: Epos Yayınları.

Mahiroğulları, A. (2003), « Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri », *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, N.46.

“Sendika İstatistikleri Açıklandı: AKP Taşeron İşçilere Sendika Hakkı Tanımadı” (26 Ocak 2013), <http://www.sendika.org/2013/01/sendika-istatistikleri-yayimlandi-akp-taseron-iscilere-sendika-hakki-tanimadi/>, 24.09.2013.

“Türk-İş’in yeni genel başkanı Ergün Atalay” (03.09.2013), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25464209/>, 03.02.2014.

“Bize marjinaler değil millet hesap sorar” (10.06.2013), <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/06/10/bize-marjinaler-degil-millet-hesap-sorar>, 03.02.2014.

